

Joxemari Iturralde **l**argi horia

«Istorio hau idatzi beharra neukan, benetan. Bestela ez nintzen lasai geratuko»



Hedoi Etxarte **S**inplistik

«Simple idatzi dut, baina hori oso konplikatua da. Sketx moduko istorioak dira»



Erromintxela, euskal ijitoen hizkera

Beste tokietan ez bezala, ijitoak Euskal Herrira ailegatutakoan bertan geratu ziren, nomada izateari utzi eta hizkera propio bat sortu

PERU S. GAMARRA

Historikoki, ijitoak nomadak izan dira. Erraztasun handiz aldatu izan dute bizilekua. Hori

da beraien kulturaren ezaugarri inportanteenetako bat. Kanpamentua laster altxatuko zuten eta bat-batean desagertuko ziren arrastorik utzi gabe. Aukeren atzetik joan izan dira beti. Baina badira ijito batzuk duela urte asko nomada izate horri uko egin ziotenak. Salbuespen hori, non eta gurean aurkitzen dugu: Euskal Herrian. Erromintxelak dira eta betiko geratzeko etorri ziren. XV. mendean, Iparraldetik sartu zirenean, hemengo kultura ezagutu eta betiko bertan kokatzea erabaki zuten. Gainera, hizkuntza propio bat sortu zuten: Erromintxela (hizkuntzak eta etniak izen bera hartzen dute). Oscar Vizarragarekin elkartu

gara eta berak eman digu fenomeno honen berri. Bera da integrazioa bultzatzen duen «Kale Dor Kayiko»

elkarteko arduraduna, eta luze hitz egin dugu berarekin ijito hauei buruz.

Historiari errepasso bat eginez hasi du elkarrizketa Vizarragak. Berak aitortzen du zerbait bazekiela ijito euskaldunei buruz, baina informazio asko falta zuen. «Ni eta nire familia betidanik bizi izan gara Bilbon, eta baziren ijito batzuk ez zirenak guztiz gure modukoak. 'Los vascos' esaten genien. Duela urte asko zen hori. Ijitoak ziren, gu bezalakoak, baina bazuten zerbait ezberdina», azaltzen digu. Urte batzuk pasatu ziren etnia hori hobeto ezagutzeko. 1995ean izan zuten lehenengo kontaketa erromintxelarekin. «Esan bezala, zerbait entzuna genuen ijito hauei buruz, baina ez genekien gaiari nondik heldu. Hori dela eta, gai honen gainean zerbait jakin zezaketen pertsonak gonbidatu eta jardunaldi batzuk antolatu genituen. Jon Mendizabal eta Alizia Stürtze etorri ziren eta asko lagundu ziguten.

Hantxe konturatu ginen bazela zerbait eta jendeak ez zuela honen gaineko informaziorik».

Jardunaldien ostean bilaketa lanari ekin eta lagun-tza bila hasi ziren. Gehiago ikasi nahi zuten gai horretaz. «Gu ez gara linguistak, eta lan hori espezialista batek egitea nahi genuen, baina ez zigun inork ere lagutzen. Diru laguntzak eskatzen genituen, baina, arrazoi batengatik edo bestearengatik, ez zuten proiektua onartzen. Halako batean, Euskaltzaindira iritsi eta Jose Luis Lizundia ezagutu genuen. Oso interesgarria iruditu zitzaion kontaktzen geniona eta EHUra bidali gintuen. Han Pello Salaburu ezagutu genuen, eta asko lagundu zigun», onartzen du oso eskertuta Vizarragak. Ez zaiou hori inoiz ahaztuko. «Bertara sartzean, Pello agertu zen eta han zer egiten nuen galdetu zidan. Bazuten han Luis Luciano Bonaparten mapa bat zazpi euskalkiekin eta euskalki bat falta zela esan nion. Erromintxela alegia. Berak zera erantzun zidan: «Zuk diozuna egia bada, orduan hor jarri beharko dugu». Hala ere zer da erromintxela?, zortzigarren euskalkia? edota romaniaren (ijitoen hizkuntzaren) dialekto bat?

Hor hasi zen benetako lana. Euskaltzaindiak eman ziren behar zuten dirulagun-tza eta filologu bat kontratatu zuten diru horrekin. Josune Muñoz izan zen lana aurrera eramane zuena. Hala ere, urte betez bakarrik ibili ziren ikerkuntzarekin eta lanaren herena baino ez zuten egin. «Unibertsitatearekin genuen hitzarmenak urtebete baino ez zuen iraun. Salabururen ostean etorri zenak ez zuen hitzarmena berriro eta hor geratu zen. Egia esan, asko aurreratu genuen ikerketan eta emaitza asko eta oso onak lortu genituen. Ikerketa sozio-



XX. mende hasierako ijito euskaldunak. :: AUÑAMENDI ENTZIKLOPEDIA

linguistikoa izan zen egin genuena. Erromintxelaren gainean egitura on bat duen lehenengo lana da hau, eta Europako filologo asko jarri dira gurekin harremanetan informazioa eskatzeko. Oso harro gaude. Orain dirua behar dugu honenkin aurrera egiteko», azaltzen digu.

Beraz, hizkuntza edo dialekto bat da? «Teknikoki, Pogadolekto bat dela esan behar da. Hizkuntza 'apurtu' bat da Erromintxela. Gure romani hizkuntzatik dator, baina, euskararekin topo egiten duenean, erromintxela bihurtzen da. Euskarara 'kaló' bat dela esan daiteke, baina oso ezberdina da gaztelania 'kaló'arekiko. Gaztelania kalóa latinetik dator, eta erabat aldatu du bere ezaugarri gramatikala. Romanesa hitz egiten duen norbaitek

ez luke inoiz gaztelania-kalóa ulertuko. Euskararekin hori ez da horrela. Oso egitura gramatikal antzekoa dute euskarak eta romaniak. Itzulpena literalki egin daiteke ia. Horri esker, romania hobekien gorde den tokia Euskal Herria izan da. XV. mendean hona etorri ziren ijitoek euskararekin moztortu zuten beraien hizkera eta horri esker atxiki zuten. Gainerako tokietan ez da hori gertatu eta romania zeharo aldatu da», azaltzen digu Vizarragak.

Baina, nomadak izanda, zergatik geratu ziren Euskal Herrian? «Hizkuntzak oso antzekoak zirelako. Hori da guk darabilgun hipotesia. Zaila da esaten, baina egia esan hori da guk aurkitu dugun arrazoi nagusia. Espainian eta Europa osoan nomadak izaten jarrai-



Karmele Jaio 'Ez naiz ni'

«Pertsonaia batzuk barregarriak dira. Barre egin diet, baina errukiz eta kariñoz»



Iban Zaldúa 'idazten ari dela idazten duen idazlea'

«Liburu hau egitean, onartzen dut zer naizen: literaturaz gaixo dagoen norbait»



Mirandereren olerkia «motzaileen hizkuntzan»

Jon Mirandek, 'Orhoituz' deituriko liburuan, ijito euskaldunen hizkeran -erromintxelan- moldaturiko olerki hau eskaini zuen. Jarraian, Eneko Oregik «Euskara arontean» egindako aldaera ipini du. Bi iturri erabili omen zituen itzultzaileak: Errioxako Bastidako ijito batekin egindako solasaldia, duela bospasei urte, 'La langue des bohemiennes' izeneko liburua. Ondoko kasuetan ematen den itzulpena ez da oso segurua: lolo=gorri; penintino=erreka; khilao=jostari; txokiak=gonak; parnoa=garbia.

Kama-goli

Hiretzat goli kherautzen dinat erromeetako gazin mindroa ene muirako mandro londoia mol loloena ene khertsiman.

Hire dui ankhai baro, koloek pekhautzen nina kamatzte-jakaz phiria hautsiz erromenitzat letu hindudan latziatz geroz.

Zoaz mitxia penintinora pindro dantzari z txalitzen zan haize khilao txokiak upre... - ni hari kuti, dibilotua.

Zethorren txaiu pindro dantzari z panin parnoa paninekoan dekhatu nuen dibezi hartan: dekhatu -eta kamatu nuen.

Kherean txiautu nintzan harekin, erantzi nauzkon haren trin sokak erantzi naukon gata parnoa txaribelerak eramaitean.

Txaribelean zuautu duioz zuautekorik gabe latzian, latzi guztion dutik gabea... pekhautu nintzan komatzte-jakaz.

Heure kamatzte pekhautzen nia-gon kalo-kastako neure mindroa, ene mol lolo eta mandroa, ene latzien duta haizen hi!

Maitasun-kanta

Hiretzat kantatzen diat eztegetako haur nerea ene ahoko ogi samurra ardo gorriena ene tabernan.

Hire bi begi handi beltzek erretzen naute maitatzte-suaz lapikoa hautsiz ezkontzat hartu hintudan gauzatz geroz.

Zoaz neska errekarra oin dantzari z ibiltzen zan haizeak jostari gonak gora ni hari begira erotua.

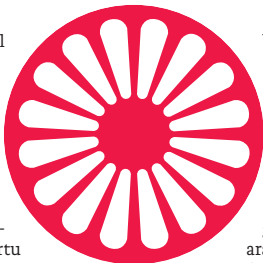
Zethorren neska hanka dantzari z ur garbia pedarrean ikusi nuen egun hartan ikusi eta maitatu nuen

Etxean ijito nintzen harekin erantzi nauzkon haren hiru ganeokoak erantzi naukon ator garbia oherat eramaitean

Ohean lo egin biok estalkirik gabe gabea, gau guztion argi gabea erre nintzan maitatzte-suaz

Heure maitasun ez erretzen niagon ijito-kastako neure nerea ene ardo gorri eta ogia ene gauen argia haizen hi!

tu zuten; Euskal Herriko ijitoak, aldiz, bertan geratu ziren eta hizkuntza hori sortu zuten. Askok esaten dute euskaldunek ez ulertzeko moduko hizkera sortu zutela, baina guk ez dugu hori uste), dio elkarreko arduradunak. Gainera erromintxelek badute beste ezaugarri bat. Ez dira oso harro sentitzen ijito izateagatik. «Europako ijito guztiek badute ezaugarri komun bat: oso harro sentitzen dira ijito direlako. Oso ohitura ezberdinak dituzte Irlandako eta Espainiako ijitoek,



baina denak dira ijitoak eta harro daude. Erromintxelek ez da hori gertatzen. Beraiek badituzte beren ohiturak, baina ijitoak direla ezkutatzen dituzte. Segur aski, bazterketa arazo batengatik izango da».

Hala ere, galtzeaz dago Erromintxela. «Gaur egun, 80-90 urteko ijito gutxi batzuek hitz egiten dute. Ez dira hobe izatera iritsiko. Ahalik eta azkarren ekin beharko genioke lan honi, bestela betiko desagertuko da eta pena handia izango da», bukatzen du Vizarragak.



Estudioso. Vizarraga ha estudiado la relación semántica entre el euskera y el romanó. :: JORDI ALEMANY

«Nos consideramos tan gitanos como vascos»

Oscar Vizarraga Vicepresidente de Kale dor Kayiko

El portavoz de la asociación considera que la cultura vasca y la gitana se han aportado mutuamente

:: ARTURO GARCÍA

BILBAO. El estudio de la relación semántica entre el euskera y el romanó que dio lugar al erromintxela es una de las grandes pasiones de Vizarraga, que está convencido de que los jóvenes gitanos del mañana vivirán con absoluta naturalidad ambas culturas, la euskaldun y la gitana.

«¿Cómo valoran desde su asociación la elección de la cultura gitana como la cultura invitada de esta Azoka 2012?»

«De una manera muy positiva porque ha costado llegar hasta aquí. Llevamos ya tres años trabajando desde la asociación colaborando y participando en las dos pasadas ediciones. Al final, decidimos ponerlo este año y la dirección aceptó encantada.»

«¿Qué argumentos pusieron sobre la mesa?»

«Que los gitanos estamos aquí desde 1435, vivimos aquí, además de una manera sedentaria a diferencia de en otros países. Somos de aquí y somos parte indisoluble de

la cultura del País Vasco. Somos tan vascos como gitanos.

«¿Cree que la sociedad no percibe esa vinculación?»

«No la percibe desde nuestra propia idiosincrasia porque conceptúa a los gitanos a través de estereotipos y la convivencia no es efectiva si no hay un reconocimiento de esa realidad, lo cual genera el respeto correspondiente. La sociedad sabe que está el pueblo gitano y que son lo que dice la gente que son, por ejemplo que no se integra.»

«¿Le cuesta al gitano entrar en la cultura euskaldun?»

«No desde el momento en que en Euskadi tenemos un ejemplo de la fusión de culturas a través de un mestizaje lingüístico de dos culturas como es el erromintxela, que evidencia que el gitano ha modificado su estructura sociocultural para fusionarse con otra cultura como la euskaldun.»

«¿Cuál es su uso actual?»

«El erromintxela se documenta por primera vez diez años después de su llegada al País Vasco en 1435. El euskera permitió al gitano euskaldun preservar su lengua, el romanó, en estado más puro que el resto de países donde ha convivido con lenguas latinas.»

«¿Y se transmite bien?»

«Esa es otra cuestión, porque el

erromintxela no ha sido una lengua utilizada para comunicarse con el payo, sino entre nosotros. Solo se ha hablado entre las familias gitanas y eso ha hecho que haya ido cayendo en desuso con los años.

«¿Dónde se habla más?»

«La cuna de la lengua está en Lasaite, pero hoy día donde mayoritariamente se conserva es sobre todo en Iparralde.»

«¿Es mejorable la relación del pueblo gitano con la cultura euskaldun?»

«Todo siempre es mejorable y sobre todo el trato que desde la cultura vasca se ha dado a la gitana radicada en Euskadi. Los caldereros por ejemplo evocan ni más ni menos la entrada del pueblo gitano en el País Vasco.»

«¿Cuáles son los apellidos vascos gitanos más frecuentes?»

«Echeberria, Etxebarria, Valdés, Vega y Berrio.»

«¿Hablan mucho euskera las nuevas generaciones de gitanos?»

«Como entre otros segmentos juveniles de la sociedad. Porque hay jóvenes que se sienten euskaldunes porque lo viven de forma natural. Los gitanos del mañana no se van a parecer a su tío abuelo, lo importante es que no olviden ninguna de sus raíces. No me sirve que se sienta euskaldun y se olvide de que es gitano y al revés.»